

УДК: 94(477.64):329(091)«1917/1921»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-015

Політичні партії та угруповання махновського руху

В. М. Чоп

Запорізький національний технічний університет
chopvolodimir@ukr.net

Ключові слова: пмахновський рух, анархізм, Н.Махно, політична система, політична партія, ліві есери, «Союз бідних хліборобів»

В статті піддається запереченню загальноприйнятий тезис відносно того, що махновський рух був суцільно анархо-комуністичним, чи більш загально, анархістським проектом. Автор проводить аналіз політичних угруповань та організацій анархістів які протягом 1917 – 1921 років займали провідні ролі в керівній ланці політичної системи махновського руху. Досліджується участь в повстанському русі представників різних соціалістичних партій (лівих есерів, есерів-максималістів та українських боротьбистів.)

Political parties and factions of the Makhno movement

V. M. Chop

Zaporizhia National Technical University

Key words: Makhno movement, anarchism, Makhno.N, political system, political party, Left SRs, «The Union of Poor Farmers».

The article disclaims conventional thesis regarding the Makhno movement being entirely anarcho-communist project. An author conducts an analysis of anarchist political organizations and factions that played leading roles in the higher echelon of the political system of the Makhno movement during 1917-1921.

The author brings into attention political predecessors of Makhnovshchina, the activity of anarchist peasant organizations “The Union of Poor Farmers” (Huliaipole, 1905-1917) and an anarcho-communist group from Novospasivka (1909-1911) that established a tradition of “Ukrainian anarchism” in the region. The article explores the ideology and political practice of later Makhno groups “The Huliaipole Anarchist Communist Group” (1917-1918) and “The Huliaipole Anarchists Union” (1919-1921). The conclusion is being made that the latest was a leading political and regulatory force of the movement. The author also notes to examine the contacts between the Makhno’s rebels and Ukrainian anarchist organizations, and their attempts to integrate into the Makhno movement. The relations with the Nabat Confederation of Anarchist Organizations, whose leaders organized cultural activities among the rebels, are examined separately.

The article explores the participation of representatives of other parties of socialist leanings in the insurgent movement, such as Left SRs, SRs Maximalists and Ukrainian Borotbists. It provides specific examples of the SRs’ cooperation with Makhno’s rebels and the presence of their representatives in the governing bodies of the Makhno movement – Huliaipole Region Military Revolutionary Council and Ukrainian Revolutionary Insurgents Council. Particular attention is given to the signing of the treaty of alliance between Ukrainian Communist Party (Borotbists) and The Revolutionary Insurrectionary Army of Ukraine.

Історія махновського руху навіть на початку ХХІ ст., продовжує залишатися темою настільки актуальною, настільки й малодослідженою. З одного боку представники новітньої української історіографії доклали чимало зусиль для того аби часи загальних нарисів з історії «махновщини» минули назажди [1]. З іншого, в історії «революційного повстанства», залишається недослідженими маса аспектів його політичного і військового буття. Зокрема, завданням даної розвідки є дослідження діяльності організацій українських

анархістів та партій соціалістичного спрямування які виступали в якості основних складових політичної системи махновського руху.

Декларувавши свої наміри щодо якісної перебудови суспільства, махновський рух поставив перед дослідниками проблему досягнутого ним рівня політичного розвитку і політичної культури. Відповідь на це питання насамперед слід шукати через аналіз політичної організації руху як сукупності військових і громадських організацій, у взаємовідносинах яких відобразилися принципи і стан

політичної системи «Гуляйпільської республіки».

Політичним зародком махновського руху стала молодіжна анархістська група «Союз бідних хліборобів», що існувала в Гуляй-Полі в 1905-1917 рр. [2, с.70.] Її організаторами стали О.Семенюта і В.Антоні [3, с.25.], через якого «союз» мав зв'язки з Катеринославською федерацією, наймогутнішою на той час в імперії антидержавницькою організацією сумарне число прихильників якої, за деякими даними досягало 10000 чол. [4, с.144]. Спочатку група займалася пропагандистською діяльністю, вербуючи собі прихильників у колах місцевої молоді. «Масовиками» на прийнятій в середовищі анархістів говірці називалися люди, що співчували підпільній організації. Так, до складу «масовиків» повним складом вступив аматорський театр «Колізей», де в другорядних виконавцях значився і неповнолітній Н.Махно [5, с.12].

В кінці 1907 р., відчувачи спроби виявлення їх існування з боку правоохоронних органів, анархісти змінюють організацію групи. «Бойовики» переходять на стан законспірованої групи чисельністю 20-25 чоловік, що стає на шлях терору та експропріацій. В 1909 р. верхівка групи була заарештована [6, с.111]. Залишки організації продовжували існувати, не виявляючи особливої політичної активності до 1917 р. Єдина колись група розпалась. Частина її членів перетворилась на звичайних кримінальників, що вилучені з експропріацій кошти пускали на власні потреби. Проте одне досить важливе завдання у міжреволюційний час гуляйпільські анархісти виконали. Вони зберегли у своєму складі найбільш соціально активну молодь. По поверненні Н.Махна в Гуляй-Поле, ввечері 25 березня 1917 р., до нього на зустріч прийшло кілька десятків чоловік, що вважали себе анархістами [7, с.12]. Саме з їх числа і була створена перша політична організація руху.

26 березня 1917 р. відбулася її перша нарада і була затверджена її назва – Гуляйпільська група анархо-комуністів (ГГАК). Н.Махно оцінював сили організації досить критично. На 80 чоловік жодної освіченої людини, тільки селяни й робітники, що вийшли з шкіл недоуками. Сам Н.Махно теж мав статус робітника працюючи на заводі сільськогоспмашин «Богатир» [8, с.26]. Протягом року склад групи значно розрісся. ГГАК мала власний клуб, бібліотеку, протягом 1917 р. передплачувала анархістську періодику, що легалізувалася.

З жовтня 1918 р. політичне керівництво руху здійснювала ще як слід організаційно не оформлена, але фактично вже існуюча федерація Гуляйпільської, Великомихайлівської та Покровської

анархічних груп, що стала самоназиватися «Гуляйпільський союз анархістів» (ГСА) [5, с.39]. В листопаді 1918 р. до нього приєдналась досить потужна Новоспасівська група анархістів.

Новоспасівська група починала свою історію ще з 1909 р. і налічувала близько 20-25 «бойовиків». Вона не зазнала таких репресій як «Союз бідних хліборобів», хоча в 1911 р. її верхівка теж була знищена. Ніхто з арештованих в 1911 р. новоспасівських анархістів, не дожив до 1917 р. хоч їм і не було винесено смертних вироків [5, с.18]. Молоде покоління новоспасівських анархістів стало помітним угрупованням серед вищого командування РПАУ/м/, створивши напівофіційне «Азовське командирське земляцтво». У травні 1918 р. новоспасівські анархісти стали організаторами антигетьманського повстання в Приазов'ї. В листопаді 1918 р. їх загін зазнав поразки від підрозділів австро-угорської армії, після чого відступив на північ, де об'єднався з махновцями.

У грудні 1918 р. було створено секретаріат ГСА [5, с.41]. Весною 1919 р. союз зазнав реформування, розширивши свої повноваження і перетворився на найвпливовішу політичну організацію руху, якою залишався безпосередньо до середини 1921 р. Запорукою цього було членство в ньому переважної більшості махновських польових командирів.

Загальні положення Гуляйпільського союзу анархістів були видрукувані в газеті «Путь к свободе» [9, с.2.] 17 травня 1919 р. ГСА планував об'єднати під своєю егідою всіх анархістів району і створити мережу пропагандистських органів на місцях («анархічних клубів»). Планувалося також заснувати в Гуляй-Полі видавництво анархістської літератури і періодики. ГСА запропонував своїм членам вступити на правах самостійної організації в конфедерацію анархістських груп України «Набат». Також він брав на себе обов'язки по організації комун та профспілок, але наголошував на неприпустимості свого перетворення в політичну партію і захоплення нею політичної влади.

Членами ГСА могли стати лише свідомі анархісти, тобто люди, що розуміли різницю між анархізмом та іншими політичними вченнями. Головним керівним органом організації визначалась загальна рада її членів. Вступ до організації здійснювався за рекомендацією одного з членів «союзу». Виключення з ГСА за порушення головних положень організації, а також негідну поведінку здійснювала загальна рада ГСА за відповідною заявою якогось з її членів. Виступаючи від імені ГСА повинні були мати на це дозвіл організації. Зміст їх виступів мав обговорюватися на

загальних зборах «союзу». Періодично члени союзу мали звітувати про свою роботу, як і рада ГСА.

Бажаання Н.Махна підвищити політичну ефективність організацій анархістів вже в еміграції призвело до появи ідеї «партії». В листопаді 1925 р. Н.Махно в статті «Наша організація» закликав до створення «Союзу анархістів», що відверто іменувався партією і будувався на основах загальної дисципліни і керівництва всіма анархічними силами. Дуумвірат її прихильників – Н.Махно і П.Аршинов поряд із закликом, опублікував текст «Організаційної платформи загального союзу анархістів» – перелік позицій, на яких мали зійтися його майбутні члени. Розпалюючи пристрасті, П.Аршинов висував ідею «ідеологічного керівництва масами і подіями» [10, с.90]. Духовна влада анархістської партії мала замінити собою владу примусу. Проте в умовах Франції 1920-х років, подібні ідеї не знайшли належного співчуття.

Ставлення прихильників теоретичного анархізму до «махновщини» було неоднозначним: від повного несприйняття та байдужості, властивих більшості російських анархістів, до випадків ентузіазму. Останній штовхав окремі анархічні групи та особистості на мандри до українських степів. П.Аршинов, людина з числа останніх, звинувачував у 20-х роках «міських» анархістів у тому, що вони відмовивши у допомозі «махновщині», «проспали» і власний шанс суспільної самореалізації, ..., нехтуючи самостійними народними рухами, які вважались неанархічними, тому що виникли без їх втручання [11, с.224].

Стосунки ГГАК з олександрівською та катеринославською федераціями анархістів встановилися вже восени 1917 р., але Н.Махно був вкрай невисокої думки щодо їх якості, і говорити про їх ідеологічний вплив на Гуляй-Поле є неправомірним. З кінця 1918 і до весни 1919 року в містах махновського району організувалися кілька груп так званого «ура-анархізму». Одна з них у квітні 1919 р. осіла в Бердянську. «На щастя, рух був настільки здоровим, що пройшов мимо них», – згадував П.Аршинов [11, с.226]. До Гуляй-Поля прибула в травні 1919 р. лише група анархістів Іваново-Вознесенська (35 чол.), на чолі з «літераторами» Макєвим та Черняковим. Однак через низький рівень освіченості лише деякі з них займалися агітаційною роботою. Більшість анархістів осіла в гуляйпільській комуні № 1. Прийшли анархічні сили були явно нездатні організаційно очолити махновський рух, хіба що фактом своєї присутності свідчили про існування якоїсь солідарності анархічного руху з махновським. В ідеологи руху вдалося вибитися лише

кільком анархістам, в першу чергу Петру Аршинову. Останній, як вказував І.Тепер «...взагалі був єдиним анархістом, якого Махно щиросердно поважав...» [12, с.38].

Уклавши в лютому 1919 р. військово-політичну угоду з УСРР, махновці розуміли всю небезпеку експансії комуністичної ідеології і намагалися протипоставити цьому посилення власної політичної організації. Повстанці, прагнучи залучити собі на допомогу інтелектуальні сили міських анархічних організацій, налагодили з ними тісні зв'язки. Під час візиту в Харків В.Білаш вів переговори з секретаріатом конфедерації «Набат», який обіцяв допомогти культурними силами і надіслав по анархістських каналах листи Н.Махна до московських анархістів – П.Аршинова і М.Музеля з проханням прибути на допомогу і налагодити випуск газети [5, с.38]. Делегація «набатівців», очолена І.Емігрантом та Я.Алим, прибула до Гуляй-Поля в лютому 1919 р. з партією літератури та газет. Підтримка махновської військової сили могла виявитися для «Набату» рятівною, більшовики вже починали свій наступ на неї, забороняючи пропагандистські заходи конфедерації. В Гуляй-Полі з'являється осередок конфедерації і з деякою затримкою вступає до ГСА.

Відірвані від народної аудиторії, «набатівці», проте, вважали себе гідними месіанського призначення. Резолюція II з'їзду КАУ «Набат», що проходив 2-7 квітня 1919 р., промовляла: «Історія нині покладає на нас великий обов'язок – підказати масам єдино можливий вихід, допомогти їм в їх пошуках, надати їм творчій здатності того бачення, котрого їм не вистачає» [15, с.1.]. Саме цей менторський підхід і насторожив махновців, котрі не вважали себе нездатними налагодити власне життя. Претензії «Набату» на керівництво рухом були явно безпідставними і тому йому були доручені виключно просвітницькі функції.

Кульмінацією наростаючого напруження в стосунках з «набатівцями» став першотравневий мітинг 1919 р. в Гуляй-Полі. Н.Махно прилюдно звинуватив анархістів у розтраті коштів і стягнув з трибуни М.Никифорову, промова якої була неузгоджена з офіційною позицією махновців. Але в травні 1919 р. «набатівці» залишають свої претензії й інтегруються в рух. Лідерство в ньому визначалось авторитетом серед селян і тому твердо залишалось за Н.Махном. На початку червня 1919 р. секретаріат конфедерації надсилає до Гуляй-Поля В.Воліна, О.Мрачного та ще кількох працівників. Планувалося в червні 1919 р., після IV районного з'їзду Рад, перенести до Гуляй-Поля центр конфедерації. Але розпочата більшовиками антимакхнов-

ська кампанія стали цим намірам на заваді. Лише на початку серпня 1919 р., «під Одесою», делегація «Набату» наздогнала махновців, що відступили на захід [12, с.44].

У січні 1920 р. «набатівці» полишають роботу в РПАУ/м/, плекаючи надії на налагодження легальної діяльності на території комуністичної УСРР. Проте вже через три місяці знову повертаються назад з пропозиціями союзу. 3 квітня 1920 р. «Набат» здійснює другу спробу очолити махновську політичну систему. На попередньому засіданні секретаріату «Набату» було вирішено перетворити «махновщину» в знаряддя для виконання своїх ідей. Досі помітну роль серед махновців відігравав лише один її лідер – В.Волін (Ейхенбаум). До махновців була надіслана делегація у складі А.Барона, Я.Алого та І.Тепера з пропозицією «припинити беззмістовні і безцільні пересування з місця на місце» [12, с.72] й заснувати постійну безвладну територію. Н.Махно прийняв делегацію добре, не зважаючи на зверхній тон вказівки і її військову безграмотність. Війську вкрай були потрібні люди для пропагандистської та культурної роботи. До того ж махновців зацікавив план розширення їхнього впливу в містах.

Тим часом «Набат», за спогадами І.Тепера, планував повністю підкорити рух своїм впливам, в разі необхідності організувавши «заміну» командарма. Лідери «Набату» під приводом просвітницької роботи почали готувати ґрунт для політичного перевороту. Коли стало зрозуміло, що плани розширення руху на основі «набатівських» груп – не більше, ніж облуда, лідер «набатівців» А.Барон спробував висунути нову утопічну ідею – одноосібного завоювання махновцями Криму. Після того, як цей план був відкинутий, А.Барон залишив РПАУ/м/. Підсумок намірам «набатівців» очолити рух Н.Махно підбив у притаманному йому стилі: «Ваша справа культурничать і баста!» [12, с.85]

Отже, можна стверджувати, що міські організації анархістів вступили до руху з величезним запізненням, більш як через рік від початку його існування, а пропозиції співпраці були зроблені не з метою надання махновцям кваліфікованої допомоги в розробці їх ідеології, а через бажання підкорити їх. Другим за значенням, після анархо-махновців та «ідейних» анархістів, політичним компонентом руху стали есери, а саме: ліві (ПСР/л/), українські (УПСР) і есери-максималісти (ССРМ). Частина лівих есерів на чолі з Д.Поповим приєдналася до Н.Махна ще восени 1918 р., аби підготувати на повстанському ґрунті реванш вчиненому більшовиками розгрому їхньої партії. Проте до прямої партійної коаліції есерів з анар-

хо-махновцями останні не допустили. Групам лівих есерів, що пропонували махновцям вступити в антибільшовицький блок, було пригадано їх недавнє співробітництво зі своїми теперішніми ворогами: «лівоесерівщина... – по суті, той же більшовизм, тобто державне поневолення народу соціалістичною демократією» [11, с.111]. Коли в листопаді 1919 р. в газеті ПСР/л/ «Знамя борьбы» з'явилися повідомлення, підписані «Організаційним бюро партії лівих с.-р. при повстанській армії Батька Махна», військова революційна рада РПАУ/м/ відразу заявила, що ніякого «бюро» не існує. ПСР/л/ дозволялося приймати участь у русі як партії, що лояльно ставиться до загальної політики руху і не прагне створення власних органів влади. Свобода агітації зберігалася у «вільному» районі для всіх без винятку соціалістичних партій, що стояли на радянській платформі. Діяльність консервативних буржуазних партій як ворожих була офіційно заборонена.

В грудні 1918 р. до штабу повстанських загонів було обрано представника лівих есерів І.Миргородського. З часом анархо-есерівський альянс лише посилювався. 28 грудня 1918 р., під час боїв за Катеринослав, до керованих Н.Махном військ приєднався загін есерів, а їх міська організація уклала з Н.Махном угоду: за підтримку виступити з ініціативою реорганізації губерньського ревкому [16, с.280], що і вдалося здійснити. При виборах голови ревкому махновці підтримали кандидатуру есера, що завдяки цьому обійняв посаду [17, с.157]. 3 грудня 1918 р. серед махновців існував есерівський осередок, очолюваний І.Миргородським, який вважався пристрасним прихильником махновської незалежності [18, с.43]. На І районному з'їзді Рад есери були представлені – К.Гонжею (максималістом, замісником голови з'їзду) та секретарями – Козленком (максималістом) і Лавровим (лівим) [19, с.198].

3 лютого 1919 р. махновці починають відігравати роль легальної опозиції більшовицькому уряду УСРР. Усвідомивши це, до руху починають вступати, підтримуючи його гасла, місцеві есерівські організації лівого спрямування. Їх метою було добитися повної махновської самостійності і, врешті, підбити махновців на антибільшовицькі дії. Делегати від есерів на II районному з'їзді Рад фактично вступили в блок з анархо-махновцями, підтримавши їх основні вимоги. Спільною стала і досить агресивна резолюція на підтримку махновського гасла «вільних рад»: «взявши гвинтівку, трудовий народ повинен тримати її до тих пір, поки не доб'ється Рад, заснованих на вільних, виборних засадах» [20, арк.63]. До літа

1919 р. ліві есери займали посади: начальника штабу махновської бригади (Я.Озеров), начальника артилерії (В.Шаровський), голови Військової Революційної Ради району (І.Чорнокнижний), заступника голови ВРР (А.Коган), есерами були і декілька членів ВРР (І.Миргородський, Б.Веретельников та інші) [21, арк.31.]. Анархо-махновці, таким чином, просто тримали в своїх руках «контрольний пакет акцій» рухом.

Анархо-лівоесерівський альянс не набув, однак, стійкого характеру. 6 червня 1919 р. лівоесерівський осередок пориває з махновським рухом на знак протесту, після того як збори махновського командного складу відмовилися негайно підтримати повстання отамана Н.Григор'єва [5, с.224]. В листопаді 1919 р. ліві есери знову інтегруються в рух, але вже не можуть відновити навіть свої старі позиції. Поступово вони починають вважати співпрацю з анархо-махновцями справою безперспективною. В 1921 р. серед махновців зустрічались лише поодинокі представники даної політичної партії.

Протягом 1919 р. махновська політична організація здебільшого впоралася з покладеними на неї завданнями. Розповсюдження ворожих ідеологій серед повстанців і населення району не спостерігалось. У свою чергу, махновці поширювали свої впливи на сусідні повіти. Однак важливим недоліком стала неефективність дій махновських осередків у містах району (Олександрівську, Мелітополі, Бердянську), що, однак, скоріше пояснюється особливостями махновської ідеології, ніж їх організаційною слабкістю.

Влітку 1919 р. спостерігається спроба союзу анархо-махновців з партією «боротьбистів» (лівою фракцією УПСР). Якщо порівняти вимоги «боротьбистів», висунуті на III Всеукраїнському з'їзді Рад, і рішення II з'їзду Рад махновського району, то виявляється їх тотожність у цілому комплексі вимог: створення «загальнорадянського фронту» проти контрреволюції, надання найширших повноважень місцевим радам, соціалізація поміщицьких земель, заміна продрозкладки організованим через місцеві ради товарообміном села з містом, реорганізація революційної армії на виборних засадах [21, с.22].

У середині листопада 1919 р. в Катеринославі відбулися переговори делегації Української комуністичної партії /боротьбистів/, з представниками РПАУ/м/ по організації їх співробітництва. Махновців представляли: голова ВРР В.Волін, член ВРР О.Чубенко, П.Аршинов та комполку П.Петренко. Від УКП були присутні: член Всеукраїнського ревкому О.Грудницький, член ЦК УКП О.Лісовик та коман-

дуючий загонами Лівобережної України К.Матяш. Махновцям було запропоновано спільно створити Повстанську Українську Армію [22, арк.55.] під командуванням Н.Махна. «Ми лічимо Батька Махна командуючим як на лівому, так і на правому березі Дніпра, усіма повстанськими силами, в тім числі і нашими. Оперативні накази штабу РПАУ/м/ будуть для наших частин такими ж обов'язковими, як і для частин Махновської Армії. У відповідальній згоді з цим ми маємо намір прислати свого представника в Штаб армії Батька Махна»[23, с.4.]. Махновці погодились на зроблені пропозиції у формі тимчасової угоди, яку мав затвердити військовий, а потім районний з'їзд Рад. Поки ж Н.Махно не вступив у справи загального командування, загони боротьбистів входили до складу РПАУ/м/ у вигляді самостійної одиниці і оперативно підлягали махновському штабу. Для пропаганди ідей «безпартійного революційного напрямку» члени УКП отримали дозвіл на видання серед махновців газети УКП/б/ «Боротьба».

III Всеукраїнський з'їзд партії соціалістів-революціонерів, що підпільно відбувся весною 1920 р., підтвердив зацікавленість партії у посиленні махновського руху, що оцінювався як «природний наслідок земельної та харчової політики більшовиків і прагне обернути його на організовану підготовку загального повстання»[24, с.62]. В квітні 1920 р. група українських есерів приєдналась до махновців, а її представник ввійшов до складу Ради Революційних Повстанців України /махновців/ (РРПУ/м/)[25, с.3.].

Політична система махновського руху спиралась на мережу друкованих органів. Так штаб РПАУ/м/ випускав щоденну російськомовну газету «Путь к свободе». Всього вийшло 50 її номерів. № 1-2 в травні 1919 р. в Гуляй-Полі, № 3 – 3 жовтня 1919 р. в похідних умовах, № 4–21 в жовтні 1919 р. в Олександрівську. № 22-50 були видрукувані в листопаді-грудні 1919 р. в Катеринославі. Військові умови, як бачимо, не дозволяли газеті виходити кожного дня. Поряд з нею весною 1919 р. в Гуляй-Полі виходили «Известия ВРС Гуляйпольского района» та «Гуляйпольский набат». З листопада 1919 р. почали виходити газети «Шлях до волі» й «Анархіст-повстанець». Також у середовищі РПАУ/м/ здійснювався випуск похідної щотижневої армійської газети «Повстанець» і конфедеративної газети «Набат». Крім цього, відділом друку культпросвіту керованим П.Аршиновим, докладалися зусилля для налагодження випуску місцевої преси. Виходили газети «Вольный Мелитополь», «Вольный Бердянск» (відомо 4 номери), «Вольное Гуляй-Поле», «Вольное Орехо-

во» і «Вольный Никополь». При їх виданні гостро постала проблема нестачі паперу та літературних сил. Траплялося, що ці газети писалися членами редколегії під різними псевдонімами [5, с.350]. Задовольняючи потреби махновської преси, в листопаді-грудні 1919 р. в Катеринославі існувало Револьюційне Телеграфне Агентство (РЕТАГ).

При першій можливості махновці поновлюють друковану традицію в своєму середовищі, з літа 1920 р. видаючи похідну газету «Вільний Повстанець». Під час осінньої 1920 р. угоди з більшовиками в Харкові поновлюється видання «Набату» і з'являється газета «Голос махновця» (Орган Харківської групи махновців). Остання газета краще за всі інші відбивала ситуацію паперової кризи, виходячи на обгортковому папері 40 на 80 см.

На підтвердження свободи слова в махновському районі також дозволявся вихід та розповсюдження періодики інших соціалістичних партій. Зокрема тут весною 1919 р. виходили більшовицька «Красная звезда», лівоесерівське «Знамя восстания», меншовицький «Голос труда». В кінці 1919 р. в Катеринославі виходили газети лівих есерів «Знамя восстания», правих – «Народовластие», більшовиків – «Звезда», українських

лівих есерів – «Боротьба». Єдиним обмеженням була необхідність військової цензури. При цьому нагадаємо, що жодна з інших повстанських організацій України в цей час не змогла налагодити видання власних періодичних видань.

Отже, зауважимо: стереотипне, навіть серед спеціалістів, уявлення, що політичної системи махновського руху не існувало або, в крайньому випадку це був виключно анархістський, або більш конкретно – анархо-комуністичний проект, є безпідставним. Політичне керівництво в діях махновських повстанців протягом 1917–1921 рр. здійснював конгломерат переважно українських соціалістичних угруповань, як анархістського так і державницького спрямування. В даному випадку ми маємо справу з представниками політичного напрямку, який можна умовно назвати націонал-анархістами, по аналогії з націонал-соціалістами УНР чи пізнішими націонал-комуністами 20-х років ХХ ст. До того ж махновський рух ніколи не був суто анархістським явищем, з метою його політичного посилення анархо-махновці постійно намагалися залучити до співпраці інші соціалістичні партії, адже анархізм трактувався ними лише як бездержавна форма соціалістичного вчення.

Джерела та література

1. Війна з державою чи за державу? Селянський повстанський рух в Україні 1917-1921 рр. Харків: КСД, 2017. 400 с.; Савченко В.А. Махновська Трудова федерація (1917-1921 рр.). Харків: Фоліо, 2018. 298 с.; Чоп В.М., Лиман І.І. Махновські повстанці Північного Празов'я (1918-1921 рр.). Запоріжжя: Дике Поле, 2018. 436 с. ; Шубин А.В. Махно и его время. М.: ЛЕНАНД, 2016. 320 с.
2. Новополин Г. Махно и гуляйпольская группа анархистов: По официальным данным. Каторга и ссылка. 1927. № 34. С.70-77.
3. Гак А. Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку. Новий Ульм, 1973. 340 с.
4. Савченко В.А. Анархістський рух на Україні в 1905-1907 рр. Наукові праці з питань політичної історії. Київ, 1991. Вип.169. С.138-147.
5. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махно. Київ: Проза, 1993. 576 с.
6. Штрихи к портрету Н.Махно: Документы и материалы. Дружба народов. 1991. № 6. С.106-129.
7. Махно Н. Воспоминания. Кн.1. Київ: Україна, 1991. 176 с.
8. Волковинський В.М. Нестор Махно: легенди та реальність. Київ: Перліт продакшн. 1994. 364 с.
9. Путь к свободе. 1919. 17 мая.
10. Шубин А.В. Проблема «переходного периода» в российской эмигрантской анархистской мысли 20-х-30-х годов. Анархия и власть. Москва, 1992. С.88-102.
11. Аршинов П. История махновского движения. Берлин, 1923. 276 с.
12. Тепер І. Махно: от “единого анархизма” к стопам румынского короля. Харьков: Молодой рабочий, 1924. 144 с.
13. Набат. 1919. 10 апреля.
14. Кузнецов Я. Работа Екатеринославского ревкома в 1918 г. Борьба за Советы на Екатеринославщине. Днепрпетровск, 1927. С.92-117.
15. Шубин А. Махновское движение. 1917-1921 гг. Дружба народов. 1993. № 3. С.147-170.
16. Колос Г.А. Записки про підпілля і озброєну боротьбу 1918-1919 рр. Дніпропетровськ, 1927. 72 с.
17. Белаш В. Махновщина Літопис революції. 1928. № 3. С.191-234.
18. Матеріали Комісії по вивченню історії громадянської війни. ЦДАГО України (Центр. держ. арх. громад. об'єднань України). Ф.5. Оп.1. Спр.262.
19. ЦДАГО України. Ф.5. Оп. 5-1. Спр.274.
20. 3-й Всеукраїнський з'їзд Рад. Стенограма. Харків, 1932. 360 с.
21. Матеріали НКВС УСРР. ЦДАВО України (Центр. держ. арх. вищ. органів влади та упр. України). Ф.5. Оп.1. Спр.25.
22. Шлях до волі. 1919. 27 листопада.
23. Ерте Д. Політична програма анархо-махновщини Літопис революції. 1930. № 1. С.62-84.
24. Іваненко Р. Про що не слід забувати (Махновщина). Український голос. 1962. 29 серпня.